

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PUDUNGWANA 2012

MATSHWAO: 80

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO HO MOHLAHLAUBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le Tshebediso ya puo	(40)

2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Tlola mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O kgothalletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:
KAROLO YA A:	metsotso e 45
KAROLO YA B:	metsotso e 25
KAROLO YA C:	metsotso e 50
9. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta e mmedi ya ditema.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

TEMA YA A**HORA HA E FIHLA**

Kgatala, ntata Morakane, o ne a dula motseng wa Matlwangtlwang le moradi. Nomoro ya ntlo e le 294, setarateng sa Ramathe. Lapeng lena ho dula moradi wa teng, kgarebe e ntlentle, Morakane, ka lebitso. Morwetsana enwa ha a ya mosebetsing jwalo ka thaka tsa hae, le lapeng mona ha a sebetse hakaalo hobane o ne a hlasetswe ke mahlaba.

Kgatala e ne e le monna ya ka bang dilemo tse mashome a mahlano a motso o le mong. A dula le moradi wa hae ba le babedi qha, ka ha mosadi wa hae Mma-morakane, e ne e se e le lemo tse pedi jwale a sa na ikele badimong. Morakane e ne e le ngwana ya mong to lapeng labo. Yena o ne a ka ba lemo tse mashome a mabedi a motso o mong.

Mohla Morakane a neng a mmolella hore o imme, Kgatala o ile a utlwa bohloko bo hlabang pelo ya monna. O ne a halefile hona hoo a ileng a qeta matsatsi a sa buise moradi. Ka mora matsatsi a mane, o ile a ithapela, a ba le kgopolo e ntjha e ileng ya mo tlosa maikutlong a hae a pele. Lebaka ke hore Morakane e ne e le thatohatsi ya hae, sejana se neng se sa jele.

Morakane o ne a le bonolo, a le masene, a le mohau, a le lerato le boitshwaro bo botle. Kgatala o ne a lebelletse dikgolo ho yena. Jwale ha e le mona a imme, o fumane molemo e se ho mo thongkela, le hona ho mo kgahlapetsa.

'Itjhu-u-u!' Morakane a itahlela mealong ya hae, empa a se ke a tabana. A rakalla a etsisa motho wa lefu la sethathwa, empa yena o ne a sa phetholake mahlo. 'Morakane! Ke eng na? Ho etsahala eng? Efela hora e se e fihlile. Butle ke ilo bitsa Petlane ...' ke Kgatala ka ho kgathatseha.

Ka mora letsatsi Morakane a fihlile sepetelele sa Boitumelo, ngwana a hlaha. Letsatsi la boraro Morakane a le sepetelele, ya boela ya kena koloi ela e neng e mo tlisitse maoba. Ha maoba e ne e tlisitse motho a le mong, kajeno e kgutlela hae ka batho ba babedi, hlooho tse pedi. Ha maoba e ne e nkile mokudi ya mahlabeng, kajeno e nkile mopholohi hoba masapo a arohane ka katleho. Ha maoba moqhobi a ne a kganna butle, ka tlhokomelo e kgolo, ka kutlwelobohloko, kajeno moqhobi ha a qenehele letho, o a e pepeta. Leeto la bobedi le monate ruri.

Morakane o ile a ngolla ntata ngwana lengolo ho mo tsebisa ka tlhaho ya lesea. Ntata ngwana e ne e le Tihedi ka lebitso, mme o ne a dula Bohlokong. Ha a fumana lengolo

o ile a tlolela hodimo seka ngwana sekolo, a qeta ho bula raporoto ya mosebetsi wa tlhahlobo, le hona e reng o atlehile ditlhahlobong tsa hae ka dinaledi. A matha a potoloha ntlo jwalo ka ngwana a filwe dipompong. A hla a itokisetsa ho ya bona ngwana.

Ha Tihedi a fihla, ngwana o ne a robetse betheng mme a kwahetswe ka lesira kaha ho ne ho tjhesa haholo. Hoba Tihedi a kokote a be a kene ho sa thwe 'come in', a teanya mahlo le Morakane. Ba shebana, ba pheha kgobe nako e telele ba sa bue. Ba atamelana ba ntse ba bopelane jwalo empa ba sa kwatelana, ba nto mamarelana.

Tihedi a kopa Morakane ho kwaholla ngwana. Morakane a tlosa lesira butle ebile a ntse a bososela. Tihedi a tjetjha ka santhao. Ba shebana. Tihedi a nka kerese ka bolakara a ya ho ngwana hape. Jwale a mo sheba a le ka maotong a bethe. A bona pono e sa tlwaelehang.

Tihedi o ile a kgathala matla, a dula fatshe, a sheba Morakane. Morakane le yena o ne a mo shebile ho mme a sa bontshe ho kgathatseha.

O ne a eme pela Tihedi mme a behile letsoho lehetleng la hae.

'Morakane, Ngwana enwa ke lesofe! Ngwana rona o kae?'

'Moratuwa, ngwana wa rona ke yena enwa?'

'Morakane, bua hantle hle ...! Enwa ha se ngwana wa rona, o kae wa rona?'

'Aubuti Tihedi, ke ngwana rona enwa, yena ka sebele!'

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Tshehla*, CLJ Mophethe 1991]

- 1.1 Bolela lebitso la motse oo Morakane le ntatae ba neng ba dula ho wona. (1)
- 1.2 Ke mang ya neng a kganna koloi e neng e isitse Morakane sepetlele? (1)
- 1.3 Bolela lebitso la sepetlele seo Morakane a ileng a iswa ho sona. (1)
- 1.4 Qotsa mola seratswaneng sa pele o nnetefatsang hore Morakane o ne a sa tlo kgona ho ya mosebetsing. (1)
- 1.5 Fana ka lebaka le neng le etsa hore Kgatala a utlwe bohloko ha moradi a imme. (1)
- 1.6 Leeto la ho ya sepetlele le ne le fapane jwang le la ho kgutla sepetlele? Fana ka ntlha tse pedi leetong ka leng. (4)
- 1.7 Morakane le ntatae ba ne ba tshwana ka botho. Ngola ntlha e le nngwe ho tiisa sena. (1)
- 1.8 Mantswe a ngotsweng ka mongolo o motenya polelwaneng ena, '... jwale a sa na **ikele badimong**', a bolela hore o ne a ...

Kgetha karabo e nepahetseng ho tseo o di filweng.

- A ngale.
- B kgutlele ha habo.
- C hlokahale.
- D lahlehe.

(1)

- 1.9 Mantswe a ntshofaditsweng polelong ee, '**ba pheha kgobe**' nako e telele', a bolelang? Kgetha karabo e nepahetseng ho tseo o di filweng.
- A ba tshwarana
B ba akana
C Ba shebana ba sa panye
D Ba tutubala (1)
- 1.10 Ke lebaka lefe le neng le etsa hore Tihedi a nke kerese a shebe ngwana hape? (2)
- 1.11 Hantlentle Tihedi o ne a makaditswe ke eng ha a tla tjhethja ka santhao? (2)
- 1.12 Na o nahana hore temeng ee, ho na le moo ho totobalang leeme kapa kgethollo? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.13 Pelaelo ya Tihedi ho amohela lesea, e ne e ka tliša maikutlo a mofuta ofe ho Morakane? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

TEMA YA B

Boha tema ena e latelang o nto araba dipotso tse e latelang.

MASOBADIETA, LETSATSİ KA MORA BOSIU BA LABOHLANO ...

[Se qotsitse bukeng ya *Mothopo* Grade 11, Fona Mabusela le ba bang, 2006]

- 1.14 Ke dintho dife tse pedi setshwantshong see, tseo tlwaelo ya ho di sebedisa e ka fetolang motho lekgoba la tsona? (2)
- 1.15 Ke dintho dife tse pedi setshwantshong see, tse re bontshang hore Masobadieta o rata dintho tsa lebole kapa tse theko e hodimo? (2)
- 1.16 Ha Masobadieta a ka tswela pele ka mofuta ona wa bophelo, moputso wa hae e tla ba ofe? (2)
- 1.17 Setshwantsho see, se re tsebisa hore ho etsahala eng ka Labohlano? (2)
- 1.18 Ke thuto efe e fumanwang setshwantshong see? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, e be o di kgutsufatsa ka dintlha tse SUPILENG, tse bontshang ditsela tse ntle tsa ho thabisa bareki.

DITAELO

1. Ngola ka dipolelo tse SUPILENG, tse phethahetseng. Mantswe e be a sa FETENG a 70.
2. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
3. Ngola ntlha e le NNGWE feela polelong ka nngwe.
4. Ngola ka mantswe a HAO.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**DITSELA TSE NTLE TSA HO THABISA BAREKI**

Ditsebi di re ho tshwara bareki hantle ha ho thata, ho ipatlela feela hore monga lebenkele a tsebe ditsela tse fapaneng tsa ho ba thabisa.

Ho bohlokwa ho etsa bonnete hore o tseba mabitso a bareki ba rekang lebenkeleng la hao kgafetsa. Ha ba fihla lebenkeleng ba dumedise ka mabitso kapa difane tsa bona. Sena se etsa hore ba be motlotlo mme ba lemohe hore o a ba tsotella.

Hopola hore bareki ha ba tshwane. Ba bang ba tla ba kwatile ba tuka malakabe. Ha o buisana le moreki ya jwalo, se mo halefele. Ikokobetse o bue le yena ka moya o phodileng.

Ithute ho mamela bareki ba hao. Ha o itlwaeditse ho ba mamela, o tla kgona ho fihlella ditlhoko tsa bona. Ntho e nngwe ya bohlokwa ke ho amohela ditletlebo tsa bona ho se na taba hore ba tletleba ka eng. Ha o etsa tjena, le hosane ba tla nne ba kgutlele lebenkeleng la hao.

Botsa bareki hore ke thepa kapa sehlahiswa sefe, seo ba ka thabelang ho se fumana lebenkeleng la hao. Mohlomong ha o ka ba fumanela sona, hoo ho ka ba bolokela nako le tjelete.

Fumanaha ha bareki ba o hloka. O se ke wa ipata mme ya ba o nyamelletse diofising. Le teng ha moreki a sihile molaetsa o reng o mo letsetse, mo letsetse.

Le ka mohla o se ke wa tshepisa bareki seo o ke keng wa se phetha. Ha o itse moreki a tle ka Labohlano ho tla fumana thepa ya hae, phethisa jwalo.

[E fetoletse le ho lokiswa ho tswa makasineng ya *Move*, Loetse 2011]

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

Karolong ena o fuwe mefuta e fapafapaneng ya ditema.

POTSO YA 3

Bala le ho boha papatso e latelang o nto araba dipotso tse e latelang.

TEMA YA D

Tshireletso ya
SAVLON

Es e le dilemo tse ngata, **SAVLON**® Antiseptic Liquor lebitso le tshetjwang malapeng. Ha jwale, **SAVLON** lethathama le letjha la **SAVLON**® Hygiene Soap Bars h bophelong bo bottle ba kamehla bakeng sa lelapa lohle. Ka **SAVLON**® Hygiene Soap, o ka ba le boitshepo ba lefatshe, o tseba hore o foreshe o bile o hlwekile. Mots'w reberebe, o tletse metswako e nang le dibolaya kokwan sireletsa, mme letlalo le hlweke le be foreshe.

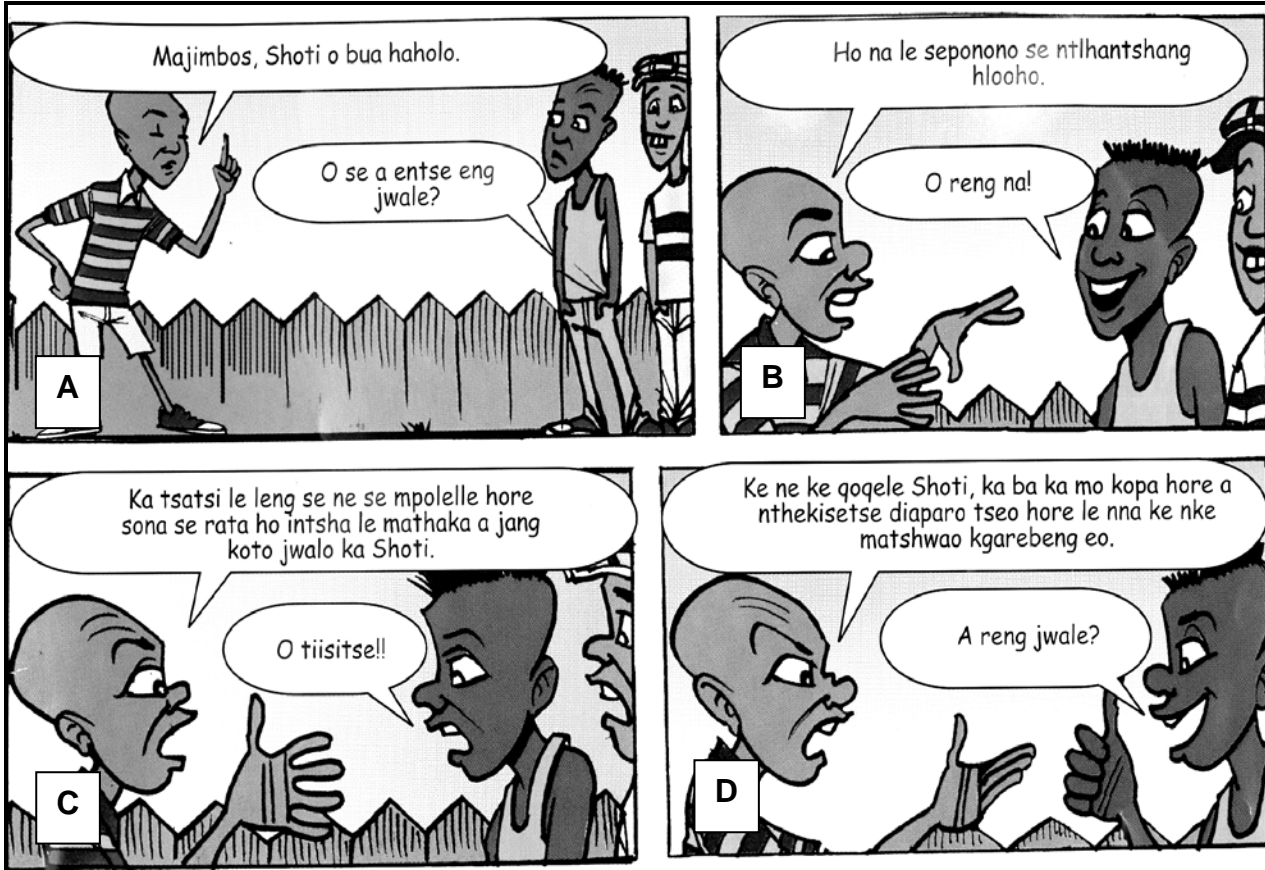
johnsons ditsebi ho tsa letlalo
[Se qotsitswe makasineng wa BONA, Pudungwana 2011]

- 3.1 Sesepa sa Savlon se hlahiswa ke khamphane efe? (1)
- 3.2 Nehelana ka lepetjo la Savlon. (1)
- 3.3 Hobaneng lebitso 'Savlon' le ngotswe ka ditlhaku tse kgolo? (2)
- 3.4 Hlalosa lebaka le etsang hore babapatsi, ba bontshe sesepa se seng se sa kenngwa ka hara pakana? (2)
- 3.5 Sebedisa lentswe 'lefatshe' polelong ya hao ho totobatsa moelelo o sa tshwaneng le o papatsong. (2)
- 3.6 Polelo ena 'Savlon e na le lethathama le letjha,' e ho lekgathe lelwale. Boela o ngole polelo ena empa e le ho **lekgathe letlang**. (2)

[10]

POTSO YA 4

Bala le ho boha khathunu ena o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *BONA*, Phupjane 2008, leq 11]

- 4.1 Lekodisa khathunu ena, e be o nehelana ka dintho tse pedi tse kgethollang sebakadi ka seng. (2)
- 4.2 Bolela lebitso la mokgabisopuo/sekapuo se sebedisitsweng polelong ena, 'se rata ho tsamaya le mathaka a jang koto jwalo ka Shoti'.
Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang:
- A Tshwantshiso/Serehello
B Tshwantshanyo/Papiso
C Pebofatso/Pebolo
D Lepata (2)
- 4.3 Polelong ena, 'ho na le seponono **se ntlhantshang hlooho**', hlalosa hore mantswe a ntshofaditsweng a bolela eng. (2)
- 4.4 Na ke nnete hore Rasta le Stix ha ba a thabiswa ke ditaba tsa Chiskop? (sheba foreimi ya B). Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

4.5 Ngola polelo e latelang e le temekisong ya kganyetso/tatolo.

Ke kopile Shoti hore a nthekisetse diaparo tseo.

(2)
[10]

POTSO YA 5

Potsong ena o fuwe mefuta e mmedi ya ditema.

5.1 Bala ditaba tsa temana ena o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA F

Ka le leng banna ba neng ba ahile motsaneng o mong, ba rera mmoho ho ya batla dijo. Ba hla ba tswa letsholo ho ya tsoma.

Banna bana ba lelera jwalo hara thota ba ntse ba tsoma. Moo ba seng ba batla ba tela, dintja tsa tsosa kolobemoru tsa e lelekisa tsa ba tsa e tshwara.

Ka ha jwale tlala e ne e se e ikakgetse, yaba ba bua kolobemoru eo ba a e besa. Ha ba se ba jele, ba tswafa ho kgutlela hae ka namanyana e neng e setse. Ba tswela pele ho tsoma.

Ha ba ha phirima ba so tshware letho. Ba bona ho le molemo hore ba mpe ba robale hona thoteng moo. Ba robala ba jele nama yane ya motsheare.

Hoseng ba qhalana. E mong le e mong a nka dintja tsa hae a tswa le mona. Feela ba dumellana hore ba loketse ho tla kopana hape sebakeng seo motsheare o moholo.

E mong wa bona ya bitswang Setlhare, ha a ntse a tsoma, a fumana dihlahla tsa monokotshwai o motenya, o butswitseng ha monate. A ka a ema mono a itjella. A sa natefetswe ke sejo seo, a makatswa ke ho bona dintja tsa hae di tla di tloseteditse ka lebelo le tshosang.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Mehla ya Madimo*, E. Motsamai, 1987: leq17–18]

5.1.1 Nehelana ka lehlalosongwe la lentswe 'solla' ho tswa seratswaneng sa bobedi. (1)

5.1.2 Fana ka lelatodi/antonime ya lentswe le ntshofaditsweng.

Ka ha jwale **tlala** e ne e se e ikakgetse, ba buha kolobemoru. (1)

5.1.3 Nyenyefatsa lentswe le latelang o be o le sebedise polelong ya hao:

molemo (2)

5.1.4 Sebedisa leetsi le latelang e le leetsani polelong eo o iketseditseng yona:

tshwara. (2)

5.1.5 Fetolela polelo e latelang ho sekaotaelo:

Ba tswela pele ho tsoma.

(2)

5.1.6 Ipopele polelo ka motso o latelang wa lekgethi:

-raro.

(2)

5.1.7 Ipolele polelo eo ho yona o sebedisitseng lentswe le latelang e le lethusi:

ile

(2)

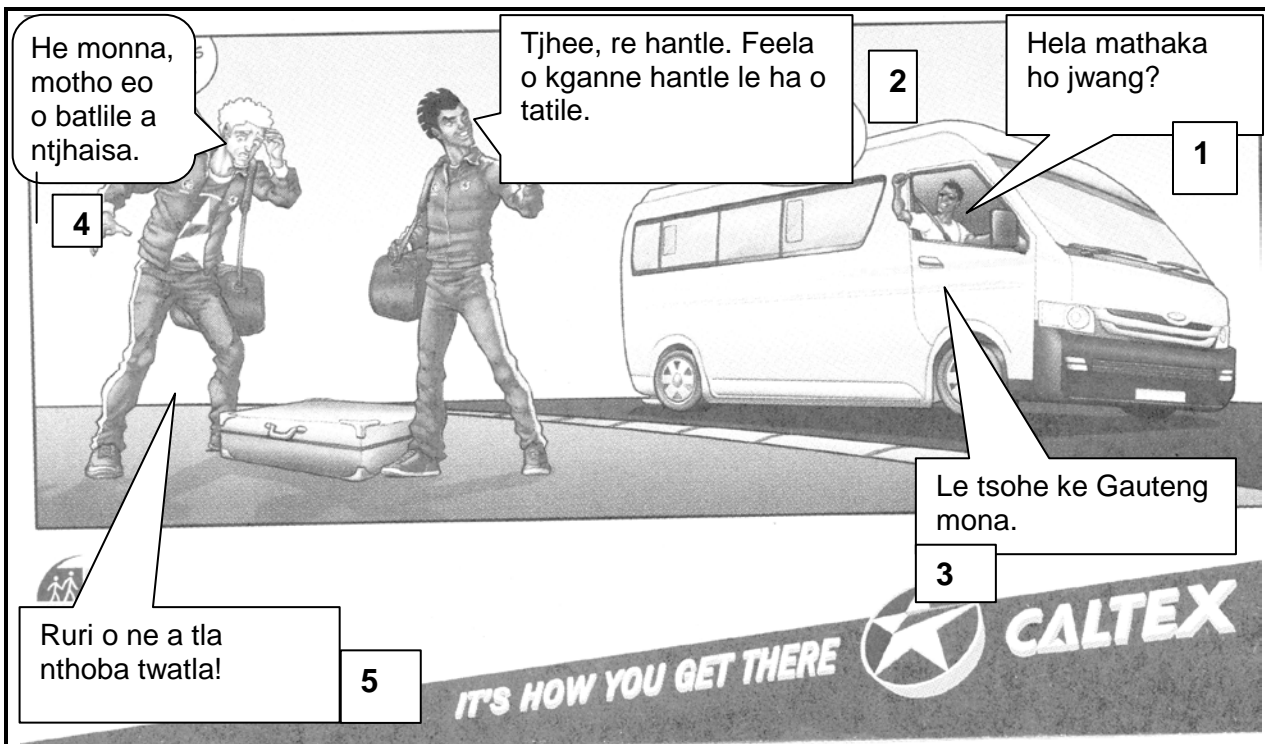
5.1.8 Sebedisa lentswe le latelang polelong ya hao, e nang le moelelo o sa tshwaneng le oo le sebedisitsweng ka wona temeng:

thota

(2)

5.2 Boha setshwantsho se latelang o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA G

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Supa Strikas*, Tshitwe 2011]

5.2.1 Isa polelo e latelang ho lekgathe lejwale letswelli, 'monna eo o kganna hantle'. Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang:

- A Monna eo o ne a kganna hantle
- B Monna eo o ne a ntse a kganna hantle
- C Monna eo o ntse a kganna hantle
- D Monna eo o ntse a tla kganna hantle

(1)

- 5.2.2 Ngola polelo e latelang hape, empa jwale o se o e fetoletse bongateng:
O kganne hantle le ha o tatile. (2)
- 5.2.3 Sebedisa motso o latelang polelong ya hao e le lehlalosi la mokgwa:
-holo. (2)
- 5.2.4 Nehelana ka leetsisamodumo le hlahellang temeng e kahodimo. (1)
[20]
- MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40**
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80